

РЕЦЕНЗИЯ

от

проф. д-р Валентина Любенова Николова -Алексиева

на

дисертация за присъждане на научна степен „Доктор на науките“

в област на висшето образование 3. Социални, икономически и правни науки

Професионално направление 3.8. Икономика

Автор: **Божена Агнешка Сова**

Тема: *Косвените данъци и тяхното влияние върху нивото и структурата на приходите в държавния бюджет. Анализ на примера на Полша за периода 2017-2021 г*

1. Общо описание на представените материали

Със Заповед № 105 от 01.03.2023 г. Ректорът на Висшето училище по застраховане и финанси – проф. Борис Велчев съм назначена за член на научното жури по процедура за защита на дисертационен труд на тема: „**Косвените данъци и тяхното влияние върху нивото и структурата на приходите в държавния бюджет. Анализ на примера на Полша за периода 2017-2021 г.**“ за придобиване на образователна и научна степен „доктор на науките“ в областта на висшето образование 3. Социални, икономически и правни науки, Професионално направление 3.8. Икономика, Докторска програма "Финанси, застраховане и социално осигуряване". Автор на дисертацията е д-р **Божена Агнешка Сова**.

Оценката е направена въз основа на представените документи по следния списък:

- Автореферат за Образователна и научна степен „Доктор“.
- Автореферат на дисертация за научна степен "Доктор на науките".
- Дисертация на тема: „*Косвени данъци и тяхното влияние върху нивото и структурата на приходите в държавния бюджет. Анализ на примера на Полша за периода 2017-2021*“ за придобиване на степен „Доктор на науките“.
- Резюмета на публикации.
- Списък на цитатиранията.

- Справка-декларация за изпълнение на минимални национални изисквания за придобиване на научна степен „Доктор на науките“.
- Автобиография.

В допълнение към дисертацията кандидатът представя 26 публикации, това число монография, глави от монографии и научни статии. Представените документи отговарят на изискванията и дават възможност за разглеждане и оценка на научните постижения на кандидата.

Дисертационният труд е в обем от 419 страници, от които 367 основен текст и включват 14 фигури и 22 таблици. Библиографията включва 504 литературни единици.

2. Актуалност на темата и целесъобразност на поставените цели и задачи

Представената дисертация е актуална, а темата, която засяга данъчните приходи в централния бюджет с особен акцент върху приходите от косвени данъци е фундаментална. Това е така, защото от икономическа гледна точка, данъкът дава отличната възможност държавата да събере реално произведения национален продукт.

Темата, която се разглежда в дисертацията, има сложен характер, тъй като изисква познаване на въпросите на националното и европейското право и публичните финанси. Така една интердисциплинарна проблематика налага многостранно научно изследване на този феномен. Особено важен е фактът, че косвените данъци (особено акцизите) са хармонизирани на ниво Европейски съюз, което въвежда съществени ограничения върху свободата на данъчно конструиране и по този начин се отразява на размера на бюджетните приходи. Трябва да се отбележи, че процесът на хармонизация създаде единен пазар и закони за предотвратяване на измамни дейности. Митническите и фискалните нарушения обаче са в ущърб на държавния бюджет. Авторът отделя голямо внимание на тези въпроси и на така наречената „данъчната дупка“ (ДДС), като посочва намаляването на бюджетните приходи.

Държавният бюджет, базиран предимно на приходи от данъци, трябва не само да финансира ежедневното функциониране на държавата, но и до голяма степен да определя посоката на нейното развитие. Като се има предвид ефективността и приходите

в държавния бюджет, фискалната функция в Полша се изпълнява до голяма степен от ДДС и акцизите и в по-малка степен от данъка върху игрите.

В контекста на изложеното темата на дисертационния труд е напълно обоснована. Дисертацията представлява важен научен труд, а очертаните граници на проблематиката, представена в него на много места, считам за оригинални и ценни както от теоретична, така и от практическа гледна точка.

В тази връзка може да се заключи, че темата на дисертацията е много сполучливо избрана. Тя е изключително актуална, дисертабилна е и има голяма практическа значимост. Целта, обхватът и предметът на дисертационното изследване са правилно определени и дават възможност за оценка на постигнатите научни резултати.

3. Степен на познаване на проблема

Данъчната система, нейното функциониране и умелите действия в областта на фискалната система оказват значително влияние върху социално-икономическото състояние на държавата и по-специално върху формирането на бюджетните приходи и съответно върху бюджетния дефицит, както и върху развитието на бюджетната сфера, финансирана от преразпределението на ведомствените бюджетни приходи.

Авторът е провел научни изследвания в периода 2017-2021 г. и демонстрира задълбочени и надеждни познания, отразени в теоретичната и аналитичната част на дисертацията. В доказателство на това са отличното познаване на анализираните въпроси и боравенето с богат понятиен апарат.

Като цяло работата е компактна, написана е в добър академичен стил, информация е дадена синтетично в табличен вид или диаграми и е придружена от словесен коментар и синтетични заключения на автора.

Високата степен на познаването на проблема предполага точното формулиране на **основната теза и** поставянето на **изследователските хипотези**. Правилно и ясно са дефинирани **обекта, предмета, целта и ограниченията** на дисертационния труд. Посочените задачи произтичат от поставената цел.

Авторът на дисертационния труд демонстрира задълбочени познания по дефинираната проблемна област. Проучени са **достатъчно литературни източници – 504 на брой**, в това число и **национални и международни правни актове**. Проведено е **машабно изследване по темата** за получаване на научната степен „Доктор на науките“. Авторът притежава и **значителен практически опит** относно наблюдението, изследването и управлението на процесите, свързани с данъчната система и фиска.

4. Методология на изследването

Дисертационното изследване е изградено от две части: теоретична и емпирична. В теоретичната част, която включва първата част на работата, авторът е използвал дескриптивен метод, използвайки местна и чуждестранна литература по темата от признати автори на научни трудове по публични финанси и данъчно право. По отношение на данъчната основа и данъчните ставки, особено в контекста на акцизите, е направен анализ на източници, свързани с национално и общностно право. В зависимост от етапа на дисертационното изследване, обобщенията са направени въз основа на дедуктивни и индуктивни методи.

Във втората част на работата (емпиричната) е използван количествен анализ. При формулирането на предварителните бюджетни прогнози са използвани статистически данни (публикувани и непубликувани) на централните институции за периода 2017-2021 г.

5 . Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от 7 глави, въведение и заключение. От своя страна съдържанието на всяка глава е разделено на подраздели и точки.

Глава I представя понятия, свързани с данъчните въпроси, като се обръща специално внимание на въпроса за данъчната структура, тяхната класификация и функциите, които изпълняват в пазарната икономика.

Втората част на главата представя теоретичния аспект на косвените данъци.

Глава II представя настоящата данъчна система в Полша, като се обръща особено внимание на нейното въздействие върху формирането на приходите на централния бюджет.

Глава III представя проблема за хармонизирането на косвените данъци в контекста на концепцията за общия пазар.

В глава IV на дисертационния труд са синтезирани източниците на приходи в държавния бюджет с особен акцент върху данъчните и неданъчните приходи.

Глава V представя анализ и оценка на бюджетните приходи от данъка върху стоките и услугите като основен източник на бюджетни приходи. Направен е сравнителен анализ (план – изпълнение) на бюджетните приходи, като са посочени причините за различията, като е обърнато специално внимание на периода на пандемията от COVID-19 и влиянието му върху реализирането на приходите от ДДС.

Глава VI се разглежда акциза, който заема второ място в групата на косвените данъци по отношение на бюджетните постъпления. Направен е анализ на бюджетните постъпления за 2017-2021 г.

Последната, глава VII, се отнася до оценка на нивото и динамиката на постъпленията в бюджета от данъка върху хазарта, който е класифициран като косвен данък. Въпреки че делът му в бюджетните приходи е незначителен, той е постоянен източник на приходи за централния бюджет.

В заключението са представени основните изводи от емпиричното изследване.

Публикациите и академичното досие на кандидата показват, че косвените данъци са най-сложните и подлежат на най-чести промени в данъчните закони. Не без значение е и законодателството на ЕС, което повлиява на формирането и промяната на данъчната система в Полша.

Многократно е подчертавана ролята на държавния бюджет (въведен със Закона за бюджета), който освен разпоредби с нормативен характер съдържа и финансов план, определящ приходите (приходите) и разходите (разходите) на държавата за календарната година, а бюджетът, като приложение към него, се състои от набор от таблици, съдържащи сумите на публичните средства. Този нормативен акт е от ключово значение за функционирането на държавната и местната власт.

Теоретичните разсъждения са документирани чрез проведени проучвания, обхващащи периода 2017-2021 г., като се подчертава значението на външните фактори, които имат решаващо влияние върху формирането на нивото и структурата на доходите.

Изложените съображения са съществени от гледна точка на ефективността на финансовата система на държавата и изпълнението на планираните бюджетни разходи в контекста на фактори от макроикономически характер, които съществено влияят върху това състояние. Това се отбелязва в последния период на изследване във връзка с пандемията от COVID-19 и сравнително високия процент на инфлация в Полша. Авторът анализира и прави опит да прецени доколко те допринасят за приходите в бюджета от основните данъци, които несъмнено са косвени.

Заслужава да се отбележи също, че авторът оценява правителствените решения, засягащи запечатването на данъчната система, като същевременно отбелязва ефектите от взетите решения, особено в контекста на критичен данък като ДДС.

Дисертационното изследване легитимира добро съдържателно ниво. Това е самостоятелно решение и обяснение на икономическите явления в публичните финанси. Авторът анализира и оценява статистически данни на фона на действащото законодателство и документираната литература по темата. Въпросите, които се разглеждат в тази работа, са фундаментални, макар че могат да бъдат донякъде и оспорвани (например в контекста на увеличаване на данъчните ставки или ограничаване на облекчения или освобождавания).

Научният труд представлява оригинално решение на научен проблем и демонстрира общите теоретични познания и способността на автора за самостоятелна научна работа.

6. Принос и значение на разработката за науката и практиката

В съдържателен аспект е налице аналитичност на изложението, аргументирано защитени авторски тези, научен и четивен стил на изложение, използван е граматически правилен език. Авторът убедително разкрива своите изследователски качества и умения да систематизира различни теоретични концепции, да използва методически подходи за социално оценяване; да работи с голям обем от емпирични данни; да разработва авторски методически инструментариум; да анализира достоверно емпирична информация; да обобщава изводи и заключения и да прави препоръки за социалната практика по изследвания проблем.

Полезността на резултатите се откроява в две насоки-теоретико-познавателна и приложна.

➤ **Към приносите за развитието на науката спадат:**

Доказано е, че основните детерминанти на действителната фискална ефективност на данъците са техният дизайн, който влияе върху поведението на данъкоплатците и средата за събиране на данъци. Това явление е особено очевидно при основните косвени данъци, т.е. ДДС и акцизи. Горният детерминант също влияе върху избягването на данъци, което има за цел да намали данъчната тежест или дори укриването на данъци. Това явление се подхранва от нестабилната макроикономическа ситуация, както доказва тази публикация.

➤ **Към практико- приложните спадат:**

Изследването систематизира причините за ниската ефективност на бюджетните приходи от косвени данъци, като се отбелязва, че това се влияе не само от фактори от икономическо естество (особено макроикономически), но и от действията на органите, които контролират принудителното изпълнение на бюджетните вземания. Беше отбелязано, че в Полша е започнал процесът на въвеждане на промени в обхвата на дейността на органите на данъчната администрация, за да се гарантира висока ефективност на събирането на данъци. Ефектите от тези мерки обаче са разумно измерими през следващите години. Набелязани са определени препоръки, изпълнението на които ще допринесе за увеличаване на приходите в държавния бюджет.

Приносните постижения считам за лично дело на автора. Изводите и предложенията в дисертационния труд представят **кандидата като ерудиран изследовател с добра теоретична подготовка, с възможности за творчески обобщения и формулиране на решения за практиката.**

7. Оценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите напълно отговарят на изискванията за брой, вид и място на издаване.

- Публикациите, които кандидатът е приложил, са: монографии, глави от монографии, статии, публикувани в научни списания, включително статии, публикувани и цитирани в световноизвестни научноинформационни бази данни, и двадесет статии,

публикувани в нерецензирани рецензирани списания или публикувани в редактирани колективни томовете. Публикациите напълно отговарят на темата на дисертацията.

- Публикациите обхващат предимно периода след 2014 г., т.е. те са сравнително нови и отразяват актуални проблеми. Публикациите не повтарят представените за придобиване на образователната и научна степен „Доктор” и за академичната длъжност „Професор”.

- Макар и сравнително нови, публикациите вече са цитирани от много автори в реферирани и нереферирани публикации, което илюстрира уместността и новаторството на теоретичния и практически заряд на работата на кандидата;

- Тематиката на публикациите, с изключение на една, е изцяло и пряко насочена към отделните аспекти на дисертацията, която не само обобщава публикациите, но и надгражда постигнатите научни резултати в отделните публикации.

8. Оценка за съответствие с минималните национални изисквания

След проверка на данните от Справката за изпълнение на минималните национални критерии, съгласно чл. 26, ал. 2 и 3 от ЗРАСРБ, считам, че академичните постижения на кандидата надвишават значително изискванията за придобиване на научна степен „Доктор на науките“ по Професионално направление 3.8. „Икономика“. При минимален праг от 350 точки, д-р Божена Сова е изпълнява показателите с общ брой от 605 точки.

Струва си да се отбележи, че публикациите се отнасят до много значими и актуални въпроси, засягащи Полша и други страни. Това се обосновава с нарастващия брой цитирания не само в местни публикации, както индексирани, така и неиндексирани (статии, монографии, колективни трудове), но и в чуждестранни публикации, което доказва научното признание на автора.

9. Лично участие на кандидата

Дисертацията е резултат от независими научни изследвания, повечето от които са представени на научни форуми. Теоретичните източници и институционалните доклади

и документи се използват и цитират правилно. Спазени са изискванията на чл. 29, ал. 6 от ЗРАСРБ и към момента няма доказано плагиатство в научните трудове на автора.

10. Оценка на автореферата

Дисертационният труд за придобиване на научната степен „Доктор на науките” е представен в автореферат от 58 страници. Кандидатът е изложил основните хипотези и ги е аргументирал и защитил в дисертационния труд. Посочени са целите, задачите, методологията и ограниченията на изследването. Авторефератът точно отразява структурата на дисертацията. То е правилно структурирано, като отделните части са логически свързани помежду си и образуват определено цяло (запазена е последователността). Най-голямо внимание е отделено на съдържанието в глави IV-VII, на чиито страници е извършен задълбочен анализ на финансовите данни, представени в стойностно и процентно отношение, и получените резултати са коректно интерпретирани. Авторът демонстрира способността да формулира изводи и обобщения и въз основа на анализа може да дефинира прогнози. Отразени са направените изводи по всяка от частите. От своя страна обобщенията, свързани с цялостната работа, са включени в заключението на дисертацията, като се набляга на външните и вътрешните фактори, влияещи върху ефективността на съвременната данъчна система в Полша.

Оценявам автореферата като правилно структуриран и отразяващ резултатите от изследването, представени в дисертацията.

11. Критични бележки и препоръки

- **Основно мнение:** качествена дисертация, отлично илюстрирана, ясно дефинирани приноси с потенциал за развитие.
- **Критични забележки:** Нямам съществени критични забележки към дисертационното изследване.
- **Препоръки:** Считам, че резултатите от дисертацията са изключително полезни в теоретичен и в практически аспект, както за законодателите, централните звена, работещи в областта на публичните финанси и икономиката, така и за студентите. Зотава препоръчвам д-р Божена Сова да публикува резултатите от настоящата

дисертация и да ги доразвие в монографии и учебници. Препоръчвам също да продължи научната работа в тази специфична интердисциплинарна област.

12. Лични впечатления

Не познавам лично автора на дисертацията. Въпреки това, въз основа на предоставения материал, отбелязвам, че авторът се занимава дългогодишно с научна работа по данъчна проблематика и показва изключителна ангажираност и познаване на поставените проблеми.

Академичните постижения показват специализирани теоретични и практически познания по публични финанси относно държавния бюджет и данъчната система.

13. Препоръки за бъдещо използване на приноса и резултатите

Представената работа е нов подход към разглеждания проблем, особено към изследвания проблем, като се вземе предвид ефективността на съвременната данъчна система в Полша и новите фактори, които пряко влияят върху ефективността на тази система. Дисертацията съдържа теоретични изводи и решения на значими научно-приложни проблеми, съответстващи на съвременните постижения и представляващи значим и оригинален научен принос.

Качествата на работата и постиженията на кандидата могат да бъдат описани по следния начин:

- 1) Научният труд идентифицира нови детерминанти на ефективността на данъчната система,
- 2) Проведеното изследване е ценно най-вече поради спецификата на публичните финанси,
- 3) Изследванията могат да предоставят съществен материал за принципалите, които вземат решения за промени в конструкцията на данъците и повишаване на ефективността на митническия и данъчен апарат,
- 4) Научният труд съдържа съществени указания за вътрешни и външни фактори, пряко отразени при изготвянето на бюджетните законопроекти.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитието на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ.

Кандидатът е с високи професионални качества и е утвърден и иновативен учен с висока научна репутация. Дисертацията показва, че кандидатът **Божена Агнешка Сова** притежава задълбочени теоретични познания и умения в Професионално направление 3.8. „Икономика“, демонстрирайки висок капацитет за самостоятелни изследвания и тяхното приложение в практиката.

Оценявам много **ВИСОКО** изследванията, резултатите и приносите, представени от кандидата в дисертацията и автореферата. Поради всичко горе изложено предлагам на уважаемото научно жури да присъди степента „**ДОКТОР НА НАУКИТЕ**“ на **БОЖЕНА АГНЕШКА СОВА** по област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки в Професионално направление 3. 8. „Икономика“.

14 март 2023 г.

гр. Пловдив

Изготвил рецензията:

/проф. д-р В. Николова -Алексиева/